

E 2012.01

ESSAY

Transities & transitie management

Oorsprong, status en toekomst

DRIFT-directeur Derk Loorbach en DRIFT-oprichter Jan Rotmans geven hun perspectief op de stormachtige ontwikkeling van het transitieveld in de afgelopen twintig jaar. Volgens de auteurs lijkt de scepsis en twijfel rond het veld grotendeels verdwenen en is het transitiegedachtegoed relevanter dan ooit. Daarom blijft het noodzakelijk om kritisch naar het gedachtegoed te kijken en tegelijkertijd de snelheid en richting van duurzaamheidstransities te blijven beïnvloeden.

Auteurs

Derk Loorbach
Jan Rotmans

Dit document is CC BY-ND 3.0
CC – Creative Commons
Naamsvermelding-GeenAfgeleideWerken 3.0

De gebruiker mag:

- het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven
- gebruik maken van het werk voor commerciële doeleinden

Onder de volgende voorwaarden:

- Naamsvermelding — De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden (maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met uw werk of uw gebruik van het werk).
- Geen Afgeleide werken — De gebruiker mag het werk niet bewerken.

Zie verder: <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/nl/legalcode>

Titel:

Transities & transitie management. Oorsprong, status en toekomst

Auteurs:

Derk Loorbach (loorbach@drift.eur.nl)

Jan Rotmans (rotmans@drift.eur.nl)

Essaynummer:

E 2012.01

Rotterdam, 23 Januari 2012

Dutch Research Institute For Transitions (DRIFT)

Erasmus Universiteit Rotterdam

Postbus 1738

3000 DR Rotterdam

tel.: +31 (0)10 408 8746

e-mail: drift@fsw.eur.nl

Transities en transitie management

Oorsprong, status en toekomst

door Derk Loorbach en Jan Rotmans

Twintig jaar transities

Begin jaren negentig formeerde Jan Rotmans op het RIVM in Bilthoven de GLOBO-onderzoeksgroep, die onderzoek deed naar mondiale verandering en duurzame ontwikkeling. Centraal in dit onderzoek stond het begrip transitie en de eerste serie transitie-experimenten werden gedaan met het TARGETS-model (Rotmans 1997). Ook bij de VN introduceerde Rotmans de notie van transities, bij de Commissie Duurzame Ontwikkeling, in wiens opdracht hij een evaluatie maakte van de UNCED-conferentie in Rio in 1992. Dit resulteerde in het rapport 'Critical Trends' (UN 1997), een mondiale, integrale trendanalyse waarin het begrip transitie de kern vormde.

Eind jaren negentig in Maastricht zette Rotmans de onderzoekslijn rond transities voort bij ICIS wat hij in 1998 oprichtte. Daar werd hij gevraagd door het Ministerie van VROM en EZ om een studie te doen naar de energietransitie in Nederland. Hij deed dit samen met René Kemp van MERIT die ook al in de jaren '90 het begrip transities verkende vanuit technologisch innovatieperspectief (Kemp 1994). Dat resulteerde in het inmiddels befaamde boekje 'transities en transitie management: de casus van een emissiearme energievoorziening' (Rotmans et al. 2001). Hierin werd het begrip 'transitie management' voor het eerst geïntroduceerd. Weliswaar in ruwe, ongepolijste vorm, maar het kind was verwekt. Het begrip vormde de kern van het 4de Nationaal Milieubeleidsplan (NMP4), waarin 4 transities centraal stonden: energie, landbouw, mobiliteit en biodiversiteit.

In 2001 richtte Rotmans het Kennisnetwerk Systeem Innovaties en transities op (KSI)¹ Rond de eeuwwisseling kwamen diverse ontwikkelingen samen die elkaar versterkten. Het DTO-programma rond onderzoek naar duurzame technologie, het NIDO-programma rond praktijkvoorbeelden van verduurzaming en de wetenschappelijke basis voor duurzaamheidstransities via KSI. Door het katalyserende effect van het NMP4 kwamen transities en transitie management in het brandpunt van de belangstelling te staan, zowel bij beleidsmakers als bij wetenschappers. De primaire gedachte was dat persistente (onduurzame) problemen niet met het reguliere beleid of marktwerking (alleen) waren op te lossen, maar een wezenlijk nieuwe aanpak behoeften: een transitieaanpak. Deze werd gedefinieerd aan de hand van de volgende

---

¹ www.ksinetwork.org

kenmerken: inspelen op de lange-termijn, omgaan met structurele onzekerheden, een integrale aanpak en een multi-actor proces. Deze kenmerken vormden de vuistregels voor het begrip transitie management.

In de voorstudie voor het NMP4 werden transities gedefinieerd in de context van duurzaamheidsopgaven en dan met name de energietransitie. Aan de hand van het Multi-Fase model (Rotmans) werden verschillende fasen in transities geduid en via het Multi-Level model (Rip, Geels, Kemp) werden de interacties tussen regimes en niches en landschapontwikkelingen in kaart gebracht. In de tijd bekeken kennen transities een lange voorontwikkeling waarin druk zich opbouwt voordat er een kantelfase optreedt en een regime relatief snel van structuur, cultuur en werkwijzen verandert. Deze regimeveranderingen zijn het gevolg van interacties tussen veranderingen binnen dominante structuren (regime), bredere maatschappelijke ontwikkelingen (landschap) en innovaties (niches). Hieraan werd toegevoegd dat transities altijd integraal van karakter zijn (multi-domein) en het gevolg van veranderingen in economie, technologie, beleid, ecologie en samenleving. Noodzakelijkerwijs zijn transities dus ook de uitkomst van de interactie tussen allerlei partijen en organisaties (multi-actor).

Het begrip transitie management werd tegelijkertijd geïntroduceerd, maar vooral in intuïtieve zin. Vuistregels werden opgesteld via gededuceerde uitgangspunten vanuit de complexe systeemtheorie (lange-termijngericht, omgaan met onzekerheden, opties openhouden, al doende leren). Het was echter nog onvoldoende uitgewerkt om in de praktijk gebruikt te kunnen worden. Dat gebeurde voor het eerst in het transitieproces in Parkstad Limburg, van 2001-2004, hetgeen ondermeer culmineerde in de visie 'Op Hete Kolen'. En op nationaal niveau werd ervaring opgedaan met transitie management in de nationale transitietrajecten op het gebied van energie, mobiliteit, landbouw en biodiversiteit.

Wetenschappelijk gezien werd in deze periode (2001-2003) door het KSI-netwerk de grondslag gelegd voor een breed, multi- en interdisciplinair onderzoeksprogramma voor transities en systeeminnovaties. Onder leiding van de directie van KSI, Jan Rotmans, Johan Schot en John Grin, werd dit kennisontwikkelingsprogramma in 2003 gestart, met een budget van 22 miljoen euro. Dit heeft niet alleen geleid tot meer dan 1000 wetenschappelijke publicaties, maar ook tot tal van praktijktoepassingen, via het CCT², maar ook via transitieprogramma's als Transumo³ (mobiliteit), Transforum⁴ (landbouw), Psibouw⁵ (bouw) en Leven met Water⁶ (water). Op deze wijze werd een schatkamer aan theoretische en praktische kennis opgebouwd, waarvan nog decennia lang gebruik gemaakt kan worden.

---

² www.transitiepraktijk.nl

³ www.transumo.nl

⁴ www.transforum.nl

⁵ www.psibouw.nl

⁶ www.levenmetwater.nl

In deze vruchtbare wetenschappelijke en maatschappelijke context kon ook DRIFT⁷ worden opgericht als voortzetting van de oorspronkelijke kern van transitieonderzoek in Maastricht (bij het duurzaamheidsinstituut ICIS⁸). Naast dat vanuit DRIFT het KSI netwerk werd ondersteund, heeft het ook de oorspronkelijke idee van transitie management verder wetenschappelijk verdiept en maatschappelijk toegepast. Met name Derk Loorbach, die promoveerde op transitie management in 2007, heeft vanaf 2001 een leidende rol gespeeld in het verder ontwikkelen van transitie management (Loorbach 2007). Op allerlei manieren is de transitieaanpak, samen met zowel wetenschappelijke als maatschappelijke partners, doorontwikkeld en toegepast. Dit heeft geleid tot een hausse aan wetenschappelijke publicaties over transitie management en over transities en de transitiedynamiek (zie onder), maar ook tot tal van transitieprogramma's en -activiteiten⁹. Ook de baanbrekende actie-organisatie Urgenda¹⁰, opgericht door Jan Rotmans en Marjan Minnesma in 2007, is ontstaan vanuit het transitiedenken.

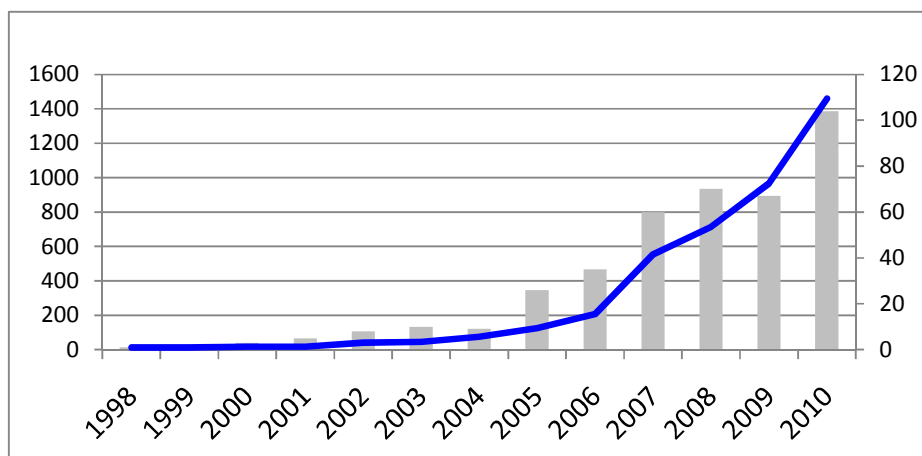

Figure: Number of journal articles on sustainability transitions (grey, right scale) and citations (blue, left scale) per year, Scopus database, Aug-4, 2011 (bron: Markard and Truffer, STRN newsletter fall 2011)

Waar we nu staan

Het transitieveld heeft zich de afgelopen twintig jaar stormachtig ontwikkeld. Van een briljant idee is het uitgegroeid tot een bloeiende praktijk en een internationaal wetenschappelijk veld met eigen onderzoeksnetwerken, een eigen tijdschrift en eigen conferenties. Waar aanvankelijk nog enige scepsis en twijfel bestonden rond de duurzaamheid van zowel het transitiedenken als de transitiepraktijk, lijkt deze nu grotendeels verdwenen. Tegelijkertijd is het transitieveld zowel wetenschappelijk als praktisch nog een niche: het heeft praktisch nog niet geleid tot grootschalige maatschappelijke impact en wetenschappelijk ook nog niet tot significante beïnvloeding van wetenschappelijke disciplines.

⁷ www.drift.eur.nl

⁸ www.icis.unimaas.nl

⁹ Zie bijvoorbeeld: www.tplz.nl, www.dekering.nl, www.plan-c.eu, www.duwobo.be, www.stadshavensrotterdam.nl/, www.welkomewijk.nl,

¹⁰ www.urgenda.nl

We kunnen inmiddels stellen dat het transitiegedachtegoed relevanter is dan ooit. Toen het opkwam waren experts en insiders er al veel langer van overtuigd dat onze samenleving zich op een onduurzaam pad aan het begeven is, en dat vroeger of later een fundamentele omslag onvermijdelijk is. Maatschappelijk en politiek gezien werd dit toen niet grootschalig herkend; het waren de dagen van 3% groei, 9-11, goedkope olie, en klimaatverandering stond niet hoog op de agenda. In het huidige tijdsvak begint de persistentie van de problemen steeds evidenter te worden. Tegelijk zijn de alternatieven die zich ook tien jaar geleden al aankondigden steeds meer concurrerend geworden: duurzame energiebronnen, nieuwe financieringsmodellen, ICT oplossingen, regionale en lokale voedselkringlopen, zelforganiserende netwerken etc.

In zekere zin is het transitieveld meegegroeid met de maatschappelijke veranderingen: het is steeds zichtbaarder, actueler en urgenter geworden. Via processen van 'probleemstructurering' (*wat is er aan de hand?*), visievorming (*waar willen/kunnen we naartoe en op welke termijn?*), agenda- en coalitievorming (*wie zijn de koplopers en hoe werken ze samen?*) en experimenten (*hoe leren we over de structurele barrières en kunnen we die slechten?*) zijn maatschappelijke transitieën verder gekomen. Deze processen hebben zich binnen de context van georganiseerd transitie-management afgespeeld, maar evenzeer hierbuiten. We zijn de afgelopen tien jaar als samenleving in de kantelfase terecht gekomen: verschillende perspectieven en verwachtingen strijden nu om de ruimte en de uitkomst daarvan bepaalt de richting en snelheid van de transitieën.

Waar we naar toe gaan

Nu we in de take-off en versnelling van een aantal transitieën terecht komen, is het ook tijd de oorspronkelijke gedachten en uitgangspunten van het transitie-onderzoek en de transitie-aanpak op zijn merites te herzien. We weten inmiddels wat de dynamiek is in de voorontwikkeling, wat mogelijke transitiepaden zijn, hoe regimes en niches co-evolueren, hoe koplopers deze dynamiek beïnvloeden. Ook weten we hoe transitie-arena's effectief kunnen leiden tot nieuwe verwachtingen, taal en denken, en daarmee kunnen leiden tot indirecte beïnvloeding en versnelling van maatschappelijke innovatieprocessen. Deze kennis is relevant en moet vaker worden toegepast in omgevingen waar nog geen sprake is van enige urgentie of ambitieus perspectief. De kantelfase vraagt daarnaast ook om nieuwe of aanvullende theorie en praktijk: transitie-management 2.0. Van *zoeken, leren en experimenteren* bij transitie-management 1.0, naar *intelligent versnellen* bij transitie-management 2.0.

Al in de oorspronkelijke voorstudie voor het NMP4 werd aangegeven dat de zogenaamde versnellingsfase vraagt om een dieper inzicht in processen van structuurverandering. En tegelijk om sturingsvormen die om kunnen gaan met de veel grotere onzekerheden, spanning tussen uiteenlopende belangen, de noodzaak van kwantificering en grootschaligheid en de behoefte aan reflectie en ruimte voor aanpassing. Op diverse transitievelden is deze behoefte al meer dan zichtbaar: energie, grondstoffen, zorg, verzorgingsstaat en landbouw. Duurzaamheid is op deze

velden een zeer concrete, haalbare, betaalbare en gewenste richting geworden. Tegelijkertijd verzetten de regimes en bestaande belangen zich steeds heviger: naarmate de onderstroom aanzwelt, neemt ook de conserverende kracht uit het regime toe. In een dergelijke context gaat het niet langer om visies en experimenten, maar om politiek-strategisch schakelen, om opschalen en doorbreken, om afbraak van onduurzame instituties, om harde confrontaties en om het creëren van onomkeerbaarheid.

Al dan niet bewust gestuurd of ingezet: we komen in een periode van toenemende instabiliteit en turbulentie, gemarkeerd door crises. Transitiedenkens zullen dit omarmen als een nieuwe uitdaging, maatschappelijk gezien zal het echter grote onrust en onzekerheid met zich meebrengen. We zien de afgelopen jaren al dat deze onzekerheid zich maatschappelijk en politiek uit. Vooral het ontbreken van duiding en perspectief lijkt de ideale voedingsbodem voor populisme en conservatieve krachten. In toenemende mate zal ook hierop ingespeeld worden door de partijen uit huidige regimes die zich in toenemende mate bedreigd voelen.

Hoe dan ook, de verduurzaming van de samenleving is een sluipenderwijs verlopend maar onomkeerbaar proces. Alleen al omdat er meervoudige winst te halen is. Niet alleen winst in economische zin, maar vooral ook maatschappelijk: gezondheid, geluk, een schone omgeving, relatie met voedsel en energie, zorg en onderwijs op menselijke maat en minder en schoner vervoer. Dat de duurzaamheidstransitie gepaard zal gaan met heftige weerstand staat wel vast. Het huidige regime van groei en fossiel heeft er bijna een eeuw over gedaan om in zijn laatste levensfase te komen. Het komende decennium wordt in dat opzicht cruciaal om de snelheid en richting van de duurzaamheidstransitie zo intelligent mogelijk te blijven beïnvloeden. Al die kennis en ervaring die de afgelopen twintig jaar is opgedaan, en al die honderden transitiedenkens en transitiewerkers in Nederland en daarbuiten staan klaar om hieraan actief bij te dragen.

Referenties

- Kemp, R. 1994, "Technology and the transition to environmental sustainability. The problem of technological regime shifts", *Futures*, vol. 26, no. 10, pp. 1023-1046.
- Loorbach, D. 2007, *Transition Management: new mode of governance for sustainable development*, International Books, Utrecht.
- Rotmans, J., Kemp, R., Van Asselt, M., Geels, F., Verbong, G. & Molendijk, K. 2001, *Transitions & Transition management: The case for a low emission energy supply*, ICIS, Maastricht.
- Rotmans, J. and De Vries, H.J.M. 1997, *Perspectives on Global Change: The TARGETS approach*, Cambridge University Press, Cambridge.
- UN 1997, *Global Change and Sustainable Development: Critical Trends*, United Nations, Department for Policy Coordination and Sustainable Development, New York.

Dutch Research Institute for Transitions

DRIFT
Erasmus Universiteit Rotterdam
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam

010-4088775
drift@fsw.eur.nl